

РАЗВИТИЕ НА ЛИДЕРСКИ КАЧЕСТВА ПРИ УЧЕНИЦИ В ЕТАПА 1.-4. КЛАС ЧРЕЗ ИНТЕГРИРАНИ УЧЕБНИ СЪДЪРЖАНИЯ

ас. д-р Илица Даскалова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Статията разглежда възможностите за развитие на лидерски качества у ученици в начална училищна възраст чрез интегрирани учебни съдържания. Лидерството се интерпретира като съвкупност от социални, комуникативни и организационни умения, формирани в контекста на сътрудничество и ролево участие. На основата на теоретични модели и международни практики се анализират педагогически подходи, които съчетават интердисциплинарност, автентични задачи и ученическа ангажираност. Българският контекст се разглежда през наблюдавани практики, включващи проектно базирано обучение, занимания по интереси и творчески дейности. Изследването е проведено чрез документален и качествен анализ на научни публикации, доклади и приложни модели. Използвани са интерпретативен подход, сравнителен анализ и синтез на добри практики, без емпирично събиране на данни. Интегрираните учебни съдържания подпомагат формирането на лидерски нагласи чрез ролево участие, самостоятелност и социална ангажираност. Учителското фасилитиране и възможността за избор от страна на учениците се открояват като ключови фактори за личностно развитие.

Ключови думи: *интегрирани учебни съдържания, лидерски умения, начална училищна възраст, интердисциплинарен подход, социална компетентност.*

DEVELOPMENT OF LEADERSHIP SKILLS AMONG STUDENTS IN GRADES 1–4 THROUGH INTEGRATED CURRICULUM CONTENT

Assist. Prof. Dr. Ilița Daskalova

Plovdiv University „Paisii Hilendarski”

Abstract. This article explores the potential for developing leadership skills among students in early primary education through integrated curriculum content. Leadership is interpreted as a set of social, communicative, and organizational competencies formed in the context of collaboration and role-based participation. Drawing on theoretical models and international practices, the study analyzes pedagogical approaches that combine interdisciplinarity, authentic tasks, and student engagement. The Bulgarian context is examined through observed practices such as project-based learning, interest-driven activities, and creative tasks. The research is conducted through documentary and qualitative analysis of academic publications, reports, and applied models. An interpretative approach, comparative analysis, and synthesis of good practices are employed, without empirical data collection. Integrated curriculum content supports the development of leadership dispositions through role-based participation, autonomy, and social involvement. Teacher facilitation and opportunities for student choice emerge as key factors in fostering personal growth.

Keywords: *integrated curriculum content, leadership skills, early primary education, interdisciplinary approach, social competence.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Съвременните образователни тенденции се характеризират с преход от предаване на знания към формиране на умения, нагласи и отношения, насочени към цялостно личностно развитие и общо благополучие. Този подход намира израз в компетентностната рамка, която поставя акцент върху критическо мислене, способност за синтез и анализ, активност, инициативност и гражданско самосъзнание. В този контекст развитието на лидерски качества у учениците се утвърждава като ключов компонент на личностното и социалното им израстване. Лидерството в училищна възраст не се ограничава до заемане на формални роли, а обхваща умения като инициативност, сътрудничество, комуникация, саморегулация и способност за влияние върху груповата динамика (Reichert 2022, с. 76). Тези умения са в основата на ключовите компетентности, дефинирани от Европейската комисия, и са особено важни в начална училищна възраст, когато се формират базови нагласи и социални модели (European Commission 2019, с. 10). Актуалността на темата се обуславя от нарастващата нужда образованието да подготвя учениците не само с академични знания, но и с умения за живот и участие в демократични процеси. Началният етап на образование (1.-4. клас) предоставя благоприятна възможност за целенасочено развитие на лидерски потенциал, тъй като учениците са в процес на изграждане на идентичност, социална чувствителност и мотивация за участие. В този контекст интегрираните учебни съдържания се утвърждават като ефективна педагогическа стратегия, която съчетава знания и умения от различни учебни области в смислени, практически ориентирани дейности. Чрез проекти, тематични дни, ролеви игри и интердисциплинарни задачи, учениците имат възможност да поемат отговорност, да изразяват мнение, да водят екип и да участват в процеси на вземане на решения – действия, които развиват лидерско поведение (Gouëdard et al. 2020, с. 17; Chaiyasuk et al. 2023, с. 5). Международният опит потвърждава ефективността на интегрирания подход за развитие на лидерски умения. В Канада, програмата „Young Changemakers“ насърчава ученици от начална степен да организират социални кампании, като поемат ръководни роли и работят в екип (Reichert 2022, с. 88). В Тайланд, STEM-проекти с лидерски компоненти водят до повишена самоувереност и ангажираност сред учениците (Chaiyasuk et al. 2023, с. 5). Доклад на ОИСР подчертава, че успешната учебна реформа изисква „цялостен подход към учебното съдържание, който да отразява нуждите на учениците в 21. век, включително социални и лидерски компетентности“ (Gouëdard et al. 2020, с. 17).

Настоящата статия има за цел да изследва възможностите за развитие на лидерски качества сред учениците от начална училищна възраст чрез интегрирани учебни съдържания. Чрез теоретичен анализ и синтез на добри практики се аргументира необходимостта от педагогическо моделиране на учебната среда, което да стимулира лидерско поведение, социална ангажираност и личностна активност у децата.

ТЕОРЕТИЧЕН КОНТЕКСТ

Интегрираните учебни съдържания представляват подход към преподаването, при който различни учебни области се обединяват около обща тема, проблем или проект, с цел създаване на по-смислена и свързана учебна среда. Според Humphreys, Post и Ellis (1981), „интегрираното обучение е форма, при която учениците изследват знания от различни предмети, свързани с аспекти от тяхната среда“ (цит. по Education Northwest 2023, с. 11). Този подход премахва традиционните граници между дисциплините и насърчава холистичното учене, в което учениците изграждат връзки между понятия и развиват умения за прилагане на знания в реални ситуации (Learning Corner, 2023). В контекста на началното образование, интеграцията се разглежда като средство за създаване на ученическа ангажираност, развитие на социални умения и подкрепа на индивидуалните потребности (Matei 2021, с. 3). Тя позволява на учениците да учат чрез преживяване, сътрудничество и ролево участие – елементи, които са в основата на лидерското поведение.

Интегрираните учебни съдържания са пряко свързани с развитието на ключовите компетентности, дефинирани от Европейската комисия (2019). Сред тях особено релевантни за начална училищна възраст са:

- ✓ Личностна, социална и учебна компетентност, включваща саморегулация, устойчивост, комуникация и способност за работа в екип.
- ✓ Гражданска компетентност, свързана с активно участие в обществото, разбиране на демократични принципи и уважение към другите.
- ✓ Умения за учене, включващи способност за планиране, организиране, оценка и адаптиране на собственото учене.

Интегрираният подход създава условия за развитие на тези компетентности чрез автентични задачи, съвместна работа и ролеви взаимодействия, които стимулират лидерски нагласи още в начална възраст (European Commission 2019, р. 10). Според Н. Атанасова: „Социалната компетентност ... способства за формирането на всички останали.“ (Атанасова 2021, с.80). Според същия автор: „Препоръчителни за насърчаване формирането на социалната компетентност в училище са следните три стратегии: Стратегия за обучение в социални умения, Стратегия за подпомагане на проблемните деца (агресивни, хиперактивни и др.), Стратегия за намиране на най-подходящата социална позиция за детето.“ (Атанасова 2021, с. 82 – 83).

Психологическите основания за интеграция в начална училищна възраст се базират на конструктивисткия модел на учене, според който знанието се изгражда активно от ученика чрез взаимодействие със средата. Според принципите на Developmentally Appropriate Practice (DAP), учебната програма трябва да отговаря на когнитивните, социалните и емоционалните потребности на децата, като ги ангажира в смислени и културно релевантни дейности (NAEYC, 2021). Педагогически, интегрираният подход насърчава съвместното планиране, гъвкавостта и създаването на учебна среда, в която учениците

могат да поемат роля, да изразяват мнение и да участват в процеси на вземане на решения. Това съответства на принципите на съвременното начално образование, което цели не само усвояване на знания, но и изграждане на социални и лидерски умения (University of Galway, 2023).

МЕТОДОЛОГИЯ

Настоящата статия представлява обзорно теоретико-приложно изследване, насочено към идентифициране и анализ на добри практики за интегрирани учебни съдържания, чрез които се подкрепя развитието на лидерски качества в начална училищна възраст. Изследването не включва емпирични данни, а се основава на систематичен преглед и интерпретация на съществуващи теоретични модели, политически документи и приложни практики.

3.1. Използвани методи

- ✓ **Документален анализ:** систематичен преглед на научни публикации, институционални доклади, учебни програми и образователни политики, свързани с интегрираното обучение и лидерското развитие.
- ✓ **Качествена интерпретация:** анализ на съдържанието на избраните източници с цел извеждане на педагогически принципи, ролеви модели и условия за ефективна интеграция.
- ✓ **Сравнителен анализ:** съпоставка между международни и български практики, с акцент върху културни, институционални и методически различия.
- ✓ **Синтез на препоръки:** формулиране на практически насоки за приложение на интегрирани учебни съдържания в контекста на началното образование.

3.2. Използвани данни

- ✓ Публикации в рецензирани научни списания (напр. Canadian Journal of Education, Education Sciences, Educational Leadership).
- ✓ Документи на Европейската комисия и ОИСР, свързани с ключови компетентности и учебни реформи.
- ✓ Национални доклади, университетски изследвания и сборници от български автори.
- ✓ Онлайн достъпни академични ресурси с ясно обозначени автори, институции и дати на публикуване.

Преглед на международни практики

Международният опит показва, че интегрираните учебни съдържания могат да бъдат мощен инструмент за развитие на лидерски качества у учениците. В различни образователни контексти се прилагат модели, които съчетават

интердисциплинарност, ролево участие и социална ангажираност, като създават условия за ученическо лидерство още в начална възраст.

• **„Young Changemakers“ (Канада) (Млади създатели на промяната)**

В Канада програмата „Young Changemakers“ насърчава ученици от начална степен да организират социални кампании, свързани с местни каузи. Учениците поемат ръководни роли, работят в екип, водят дискусии и представят резултатите си пред общността. Това води до повишена самоувереност, комуникационни умения и чувство за отговорност (Reichert, 2022, с. 88);

• **STEM-проекти с лидерски компоненти (Тайланд)**

В Тайланд се прилагат STEM-проекти, в които учениците работят по реални проблеми в екипи с ясно разпределени ролеви функции като координатор, презентатор, технически отговорник. Изследване показва, че този модел води до развитие на лидерски нагласи, саморегулация и мотивация за учене (Chaiyasuk et al., 2023, с. 5).;

• **Учителско лидерство и интеграция на съдържание (Хонконг)**

Wan (2023) анализира как трима начални учители развиват лидерски капацитет чрез участие в учебно планиране и интеграция на съдържание. Проучването показва, че автономията, културното лидерство и съвместното създаване на учебни теми водят до повишена ангажираност на учениците и подобри социални резултати;

• **Ролята на училищното ръководство (Южна Африка)**

В Южна Африка училищни директори играят ключова роля в интеграцията на учебно съдържание и насърчаването на ученическо участие. Проучване на Ralebese et al. (2025) показва, че когато ръководството подкрепя интердисциплинарни проекти и ученическо самоуправление, се наблюдава повишена мотивация и социална активност;

• **Глобален поглед върху учебната реформа(ОИСР)**

Доклад на ОИСР (2020) подчертава, че успешната учебна реформа изисква „цялостен подход към учебното съдържание, който да отразява нуждите на учениците в 21. век, включително социални и лидерски компетентности“ (OECD, 2020, с. 17). В рамките на проекта Education 2030 се акцентира върху ученическата агенция, съвместното учене и ролевото участие като основа за лидерско развитие.

Преглед на практиките в България

В българската образователна практика интегрираните учебни съдържания се прилагат в различни форми като проектно-базирано обучение, тематични дни, интердисциплинарни уроци и занимания по интереси. Макар че понятието „лидерство“ рядко се използва директно в учебните програми за начална степен, редица дейности създават предпоставки за развитие на лидерски качества у учениците. В много начални училища се наблюдава стремеж към активизиране на учениците чрез ролеви игри, групови проекти и представя-

ния пред публика. Учениците поемат отговорности, разпределят задачи, фасилитират дискусии и участват в планирането на събития, чрез което развиват инициативност, комуникативност и способност за работа в екип.

Заниманията по интереси, особено в контекста на анимативни и творчески подходи, често включват елементи на ученическо самоуправление, избор на роля и изразяване на мнение. В някои училища се организират „ученически съвети“ или „мини-проекти“, в които децата планират изложби, тематични дни или кампании със социална насоченост. Тези дейности, макар и не винаги формулирани като „лидерски“, развиват ключови умения, свързани с личностно и социално израстване. Наблюдава се и тенденция към интеграция между учебни предмети като например съчетаване на български език с околна среда или математика с изобразително изкуство, което позволява на учениците да работят по теми, изискващи сътрудничество, планиране и представяне. В такива контексти учителите често насърчават учениците да поемат ръководни роли в екипа, да фасилитират процеса или да представят резултатите пред класа.

ЗПУО (Законът за предучилищното и училищното образование) дава възможност за създаване на интегративни учебни предмети в иновативните училища, като част от тяхната автономия за прилагане на нови образователни модели. Това се подкрепя и от Националната програма „Иновации в действие“. В рамките на иновативните училища в България се наблюдава нарастваща тенденция към създаване на интердисциплинарни учебни модули и нови учебни предмети, които обединяват съдържание от различни области. Примери включват предмети като „Проектно учене“, „Дигитална креативност“, „Гражданско образование чрез изкуства“ и други, които съчетават елементи от БЕЛ, математика, околна среда, технологии и изкуства

Макар че систематизирани изследвания по темата все още са ограничени, практиката показва, че българските начални учители прилагат интуитивно и творчески подходи, които подкрепят развитието на лидерски нагласи чрез преживяване, участие и социална ангажираност.

Синтез и препоръки

Анализът на теоретичните модели и добрите практики показва, че интегрираните учебни съдържания създават благоприятна среда за развитие на лидерски качества у учениците в начална училищна възраст. Чрез интердисциплинарни дейности, ролево участие и социална ангажираност, децата развиват умения като инициативност, комуникация, саморегулация и способност за работа в екип, което представлява ключови компоненти на лидерското поведение. Българската практика, макар и по-рядко систематизирана, показва наличие на интуитивни и творчески подходи, които също подкрепят лидерското развитие, което се проявява особено чрез занимания по интереси, проектни дейности и анимативни методи.

Таблица 1. Синтез на добри практики

Източник на практика	Подход	Лидерски елементи	Образователен ефект
Международни STEM проекти	Интердисциплинарни задачи с ролево разпределение	Координация, презентирание, вземане на решения	Повишена мотивация и саморегулация
Канадски социални кампании	Проекти с реална социална насоченост	Отговорност, публично говорене, екипна работа	Развитие на гражданска ангажираност
Учителско лидерство в Хонконг	Съвместно планиране и интеграция на съдържание	Учителска автономия, фасилитиране на ученическо участие	Повишена ангажираност и социални умения
Български проектни дейности	Занимания по интереси, ролеви игри	Инициативност, комуникативност, самоуправление	Активно участие и социална отговорност
Анимативен подход	Творчески и емоционално включващи дейности	Личностна активност, избор, представяне	Развитие на ключови компетентности

Препоръки за практическо приложение

- ✓ **Включване на ролеви елементи в учебния процес.** Учениците да поемат различни роли в екипни задачи като координатор, презентатор, фасилитатор, с цел развитие на лидерски нагласи.
- ✓ **Интеграция между учебни предмети около социално значими теми.** Теми като „грижа за природата“, „помощ на другите“ или „училищна общност“ да се разглеждат чрез съчетание на български език, околен свят, изкуства и математика.
- ✓ **Създаване на ученически инициативи и мини-проекти.** Учениците да участват в планирането и реализирането на събития, изложби или кампании, като поемат отговорност и представят резултатите си.
- ✓ **Фасилитиране вместо директивно водене от страна на учителя.** Учителят да насърчава самостоятелност, избор и рефлексия, като подкрепя учениците в процеса на вземане на решения.
- ✓ **Оценяване на лидерски умения чрез наблюдение и самооценка.** Включване на инструменти за самооценка, групова обратна връзка и наблюдение на социална динамика като част от оценяването.

Таблица 2. Препоръки за практическо приложение

Препоръка	Цел	Примерна реализация
Включване на ролеви елементи в учебния процес	Развитие на лидерски нагласи	Ученици поемат роли в екипни задачи (координатор, фасилитатор)
Интеграция между предмети около социално значими теми	Холистично учене и социална ангажираност	Проект „Грижа за природата“ чрез БЕЛ, околна среда и изкуства
Създаване на ученически инициативи и мини-проекти	Отговорност и самоуправление	Организиране на изложба или училищна кампания
Фасилитиране вместо директивно водене от страна на учителя	Насърчаване на самостоятелност и избор	Учителят подкрепя процеса, без да диктува решенията
Оценяване чрез самооценка и групово обратна връзка	Осъзнаване на лидерски поведение	Учениците рефлектират върху ролята си в екипа

ДИСКУСИЯ

Резултатите от обзорното изследване потвърждават, че интегрираните учебни съдържания представляват ефективна среда за формиране на лидерски качества у учениците в начална училищна възраст. Теоретичните модели и практическите примери показват, че когато учебният процес се организира около реални теми, ролево участие и сътрудничество, децата развиват умения, които надхвърлят традиционните академични компетентности. Особено значимо е наблюдението, че лидерството в начална възраст не се проявява като формално ръководене, а като способност за инициатива, комуникация, отговорност и съпричастност. В този смисъл, интегрираните дейности, независимо дали са STEM-проекти, социални кампании или творчески занимания, създават условия за изграждане на личностна активност и социална ангажираност. В българския контекст, макар че понятието „лидерство“ рядко присъства в учебните програми за начална степен, практиката показва наличие на интуитивни и творчески подходи, които подкрепят същите умения. Заниманията по интереси, ролевите игри и проектните дейности често включват елементи на ученическо самоуправление, избор и представяне, които са в основата на лидерското поведение. Въпреки това, предизвикателствата пред систематичното прилагане на интегрирани учебни съдържания са реални. Те включват: липса на методическа подкрепа за учителите, ограничени ресурси за интердисциплинарно планиране, необходимост от промяна в оценяването, така че да включва социални и лидерски умения. Необходима е целенасочена

подкрепа за учителите, чрез обучение, споделяне на добри практики и достъп до адаптивни модели, за да могат да прилагат интегрирани подходи, които развиват лидерски потенциал у учениците.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Интегрираните учебни съдържания представляват мощен педагогически инструмент за развитие на лидерски качества у учениците в начална училищна възраст. Чрез интердисциплинарни дейности, ролево участие и социална ангажираност, децата изграждат умения, които надхвърлят академичните знания и ги подготвят за активно участие в училищната и социалната среда. Обзорът на международни и български практики показва, че когато учебният процес се организира около реални теми, сътрудничество и избор, учениците развиват инициативност, комуникативност, саморегулация и отговорност, които са ключови компоненти на лидерското поведение. Въпреки че понятието „лидерство“ не винаги е изрично формулирано в началното образование, редица дейности създават предпоставки за неговото развитие. За да се реализира потенциалът на интегрираните учебни съдържания, е необходимо целенасочено методическо и институционално подпомагане. Това включва обучение на учители, достъп до адаптивни модели, споделяне на добри практики и развитие на инструменти за оценяване на социални и лидерски умения. Настоящата обзорна статия предлага основа за по-нататъшно изследване и приложение на интегрирани подходи в началното образование, с фокус върху личностното развитие и изграждането на активни, отговорни и съпричастни млади личности.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасова, Н., 2021, *Формиране на социална компетентност като ключова в началния етап на образование*, В: *Сборник с научни доклади от интердисциплинарна научна конференция „Развитие на ключови компетентности“*, Пловдив, с. 74 – 85, ISBN 978-619-7663-02-0
- Chaiyasuk, S., Phongpanich, S. & Rattanapian, N., 2023. *STEM curriculum and leadership skills integration in a Thai primary school*. IEEE Xplore. Available at: <https://ieeexplore.ieee.org/document/11129411> [in English].
- EDUCATION NORTHWEST, 2023. *Integrated curriculum*. Available at: <https://educationnorthwest.org/sites/default/files/integrated-curriculum.pdf> [in English]
- EUROPEAN COMMISSION, 2019. *Key competences for lifelong learning*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/291008> [in English].
- Gouédard, P., Pont, B. & Hyttinen, S., 2020. *Curriculum reform: A literature review to support effective implementation*. OECD Education Working Paper

- No. 239. Paris: OECD Publishing. Available at: <https://doi.org/10.1787/efe8aaf2-en> [in English]
- Learning Corner, 2023.** *Integrated curriculum: A comprehensive guide.* Available at: <https://learningcorner.co/knowledge-base/glossary/integrated-curriculum> [in English]
- Matei, L., 2021.** Curricular integration in primary education. *Journal of Educational Sciences and Management*, 4(1), pp.1–10. Available at: <https://www.jesm.ro/wp-content/uploads/2021/08/Articol-1-LaviniaMatei.pdf> [in English].
- NAEYC, 2021.** *DAP: Planning and implementing an engaging curriculum to achieve meaningful goals.* Available at: <https://www.naeyc.org/resources/position-statements/dap/planning-curriculum> [in English].
- Ralebese, M.D., Jita, L. & Badmus, O.T., 2025.** Examining primary school principals' instructional leadership practices: A case study on curriculum reform and implementation. *Education Sciences*, 15(1), Article 70. Available at: <https://www.mdpi.com/2227-7102/15/1/70> [in English]
- Reichert, M., 2022.** Empowering young changemakers: Civic leadership in Canadian primary schools. *Canadian Journal of Education*, 45(1), pp.75–92. Available at: <https://journals.sfu.ca/cje/index.php/cje/article/view/5123> [in English]
- University of Galway, 2023.** *Unit 3: Curriculum planning – an integrated approach.* Available at: <https://openpress.universityofgalway.ie/understandingchildrearlylearning/chapter/unit-3-curriculum-planning-an-integrated-approach/> [in English]
- Wan, Y., 2023.** The development of curriculum leadership in teachers: A multiple case study. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 33, pp.683–692. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40299-023-00765-7> [in English]

Информация за автора

Име с научна степен и длъжност на автора: ас. д-р Илица Георгиева Даскалова

Персонален изследователски номер: ORCID iD: 0009-0006-8646-8553

Образователна институция/Институт: Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Контакти: [ilitsa.daskalova@uni-plovdiv. Bg](mailto:ilitsa.daskalova@uni-plovdiv.bg)